

по-четверте, дітей потрібно виховувати так, щоб вони шанували батьків в душі, тобто прагнули жити для них, бути вдячними не тільки за своє народження, а головне – за батьківську турботу про них;

по-п'яте, родина повинна стати опорою для школи у вихованні дітей;

по-шосте, зусилля родини і школи повинні бути спрямованими в одному напрямку;

по-сьоме, вчитель повинен стати для учня духовним наставником, таким як і батько з матір'ю.

Як бачимо, майже всі ці принципи – це основи формування особистості, які вивчала і вдосконалювала українська педагогіка ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк Т. Педагогічні погляди П.Куліша / Творчі та ідейні шукання П.О. Куліша в контексті сьогодення: Зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П.Куліша. Інститут українознавства Київського національного університету імені Т.Шевченка. – К.: ЛЕСЯ, 2000 – 117 с.
2. Веркалець М. Освітницько-педагогічна спадщина (П.Куліш) // Рад. школа. – 1989. – № 8. – С.86–88.
3. Історія української школи і педагогіки / За ред. О. О. Любара, М.Г. Стельмаховича, Д.Т. Федоренка. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 450 с.
4. Куліш П. “Виховане і наука” / Твори П.Куліша: В 6-ти томах. – Т.6: Гісторія, література й інша проза. – Львів: Просвіта, 1910. – С. 551–565.
5. Куліш П. Листи до М. Білозерського. – Львів – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1997. – 224 с.
6. Лазарева В. Українознавча спадщина П.Куліша в розбудові національної освіти // Українознавство. – 2002. – Число 3. – С.102–105.
7. Терлецький В. Пантелеймон Куліш і Костянтин Ушинський / Творчі та ідейні шукання П.О. Куліша в контексті сьогодення: Зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П.Куліша. Інститут українознавства Київського національного університету імені Т.Шевченка. – К.: ЛЕСЯ, 2000. – С.217–220.

УДК 37. 036

Колодійчук О.Я.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ГАЛИЧНИНИ У 1900–1939 РР.

Стаття присвячена дослідженню психофізіологічних аспектів розвитку технічної творчості дітей та молоді Галичини у 1900–1939 роках.

У праці всесторонньо висвітлено основні ідеї та погляди щодо досліджуваної проблеми окремих педагогів і психологів, що діяли у першій третині ХХ століття, а також здійснено аналіз історичних психолого-педагогічних видань та сучасних публікацій, що стосуються вказаного періоду. Виокремлено чинники впливу ручних робіт на виховання учнів та на формування в них чуттєвого апарату. Показано соціально-історичні причини становлення характеру пересічного українця і його ставлення до досягнень науково-технічного прогресу. Розкрито психологічні аспекти формування знань, умінь та навичок технічної творчості у різні вікові періоди розвитку дитини. Описано проблеми використання досягнень психології у системі підготовки молоді до професійної діяльності, зокрема до технічних видів праці.

The article investigates psycho-physiological aspects of young people technical creativity in Galitia during the period of 1900–1939.

Main ideas and opinions concerning the matter of investigation expressed by some educational specialists and psychologists of the mentioned period have been thoroughly elucidated

in the article. The analysis of historical and modern psycho-physiological editions concerning the mentioned period has been done. Factors of influence of hand-made objects on student's education and formation of their perception have been emphasized. Social and historical reasons of common Ukrainian character formation as well as a Ukrainian attitude to scientific-and-technical progress have been shown. Psychological aspects of competence and skills formation in the field of technical creativity in different age periods have been investigated. Problems of psychological research application to the system of young people vocational training, mainly technical jobs have been described.

На початку ХХ століття окремі освітні заклади Галичини почали впроваджувати предмет „Ручні роботи”. Щодо обсягу і місця даного предмета у навчальних планах погляди педагогів розділялися. З-поміж прихильників впровадження одні вважали, що у школах необхідно ввести практичні заняття у майстернях як обов'язковий предмет [37: 75], а інші, що вони необхідні лише для небагатьох юнаків „з буйною натурою для вивільнення енергії і наведення її до практичних цілей” [28: 136].

Характерно, що багато науковців відразу ж звернули увагу на психо-фізіологічні аспекти значення вище вказаного навчального предмета для розвитку дітей та молоді.

Так, Й. Пжилускі у навчальному виданні „Відродження молоді через залучення до ручних робіт (слейд)” відзначив, що ручні роботи (цей „наймолодший науковий предмет”) зацікавили не тільки педагогів, лікарів та гігієністів, а й широкі верстви суспільства. Завдяки значним результатам в інтелектуальному і фізичному вихованні дітей „слейд” (ручні роботи – О. К.) перетнув кордони „своєї батьківщини” Швеції і розповсюдився майже по всій Західній Європі та сягнув за Атлантику. Автор у посібнику утримався від детальних пояснень, „аби таким чином побудити працюючих до мислення і розвинути в них власну ініціативу та винахідливість”. Він ототожнював ручні роботи з наковальнею, на якій переробляються люди неспроможні та незграбні на спритних до праці. На думку Й. Пжилускі, для того, щоб праця учня приносила належну користь, вона повинна бути тісно пристосована до його віку та ступеня розумового розвитку [35: 1].

Метою статті є висвітлення психофізіологічних аспектів розвитку технічної творчості дітей та молоді Галичини у 1900–1939 роках. На нашу думку, результати цієї роботи можуть бути корисними для удосконалення змісту навчання на сучасному етапі розвитку української освіти.

Виступаючи на 20 загальному зібранні Товариства учителів вищих шкіл (ТУВШ) (на той час до вищих навчальних закладів відносилися і середні школи – О. К.), яке відбулося у Кракові 22–23 травня 1904 року, доктор Е. П'ясецькі зазначив, що „виступаючи за впровадження до вищих шкіл ручної праці в полі та майстерні, ми заходимо на зовсім ще не підготовлену територію. Але шукаючи за необхідними заняттями, які би абсорбували розум, почуття та м'язи учня і одночасно виховували його суспільно, ручна праця приходить мимоволі як бажане доповнення рухливих ігор” [37: 50].

Автор статті „Про виховане тілесне” зазначав, що „слейд”, який є важливим для гартування тіла, „з одного боку приспороє хосенну відомість, а з іншого через заняття змислів відповідно розділює роботу нервів” [13: 154].

Професор Міхейда вважав, що наука спритності (трудова навчання – О. К.) пробуджує ініціативу, визволяє істотні розумові функції: увагу і волю, ... через що стає знаряддям формування інтелігенції [29: 22].

На думку В. Залужного, такий різновид ручної праці, як моделювання виробів з глини, має переваги перед рисуванням тому, що роботою зайняті одночасно обидві руки, а це впливає на рівномірний розвиток рук і відповідно на рівномірний розвиток обох частин мозку [6: 200].

Зверталася увага також і на негативні наслідки занять ручною працею. Так, на II з'їзді керівників учнівських майстерень, який відбувся у Львові 8–9 грудня 1910 року, Е. П'ясецькі ознайомив присутніх із результатами досліджень фізіологів, які свідчили про те, що нервово-

м'язова втомлюваність (яка виникає і під час занять ручними роботами) є наслідком дії втомлювальних токсин. А ці токсини діють аналогічно до токсин, викликаних хвороботворчими бактеріями [33: 35].

Однією з перших праць, що стосувалася конкретно досліджуваної проблеми, стала робота професора Б. Блажека „Йорданівські майстерні у світлі психофізичних досліджень”. Вона широко обговорювалася на засіданнях ТУВШ [29: 22] і була надрукована в січневому номері (№ 1) часопису „Школа” за 1911 рік [39: 228].

Після закінчення військових дій на території Галичини у 20-х роках ХХ століття, питання дослідження висвітлюваної у статті проблеми знову набирає актуальності.

В. Пжановські у статті „Для чого і як необхідно навчати ручних робіт у загальноосвітніх школах” (розділ „Розбудження і розвиток творчих здібностей через стійке і уміле поєднання думки з дією, проекту з виконанням”) обґрунтував, яким чином ручні роботи впливають на формування в учня чуття:

- зору – вчиться розпізнавати барви і гармонійно їх поєднувати; проектуючи вироби, розвиває око у відчуженні пропорції, симетрії і гармонії;
- слуху – вдаривши молотком по дереву, можна визначити, що це за дерево і його стан (сухе, мокре, здорове, з вадами); за звуками, які видає машина в русі можна судити про її хороший чи поганий стан;
- дотику – постійно визначає, чи предмет, виготовлений ним, є достатньо гладким, округленим чи плоским; розпізнає і відрізняє різні гатунки паперу, полотна, дерева, металу, глини, клею, нитки тощо;
- нюху – за допомогою запаху можна визначити породу дерева, гатунок столярного клею.

Крім того, праця формує в учня рухи рук, м'язові відчуття, вміння, навички [34: 11–12]. А координації думки з дією сприяють шкільне самоуправління, гарцерство, спорт, екскурсії [34: 10].

На думку автора, загальноосвітня школа повинна ознайомити молодь із будовою і можливостями застосування найнеобхідніших інструментів, які використовуються у техніці і ремеслі, бо „тільки руки, озброєні інструментом, могли створити ті чудеса техніки, які оглядаємо і з яких користаємо на кожному кроці” [34: 16].

Автори навчального видання „Як самому виготовити навчальні посібники” вважали за краще, „щоб суспільство не давало гроші на готові посібники, а закупляло для школи матеріал і знаряддя для виготовлення їх самими учнями під керівництвом учителів”, тому що речі, виготовлені учнями власноруч, знаходяться „ближче до психіки учня”, ніж виготовлені на фабриці, бо „більше ціняться і шануються” [26: 6].

Відзначимо, що значно зросла увага й до проблеми впливу трудового навчання, зокрема технічної творчості, на психологічний та фізіологічний розвиток дітей та молоді після реформи 1932 року, в основу якої було покладено і вимогу про те, що школа має бути поставлена на ґрунт сучасних досягнень психолого-педагогічної науки [18: 224].

Так, Д. Петрів у статті „Реалізація наукових програмів” зазначав, що заняття ручною працею сприяють виявленню здібностей особистості. Вони зміцнюють „силу і умілість волі впливати на підчинені їй органи виконувати такі рухи, яких їй треба” [12: 139].

На думку Т. Когути, відповідно до нової програми, „ручні праці повинні в вихованні сповняти такі завдання: 1) розвивати поняття, справність рук та виробляти конструкційні нахили в дітей; 2) розвивати любов і пошану до фізичної праці; 3) привчати молодь на конкретному матеріалі до життєвої порадності й незалежності; 4) виробляти в дітей завважливість, витривалість і докладність у праці; 5) привчати опановувати техніку ручної праці в межах, що відповідають віковій дитини й умовам школи; 6) розвивати добрі звички щоденного культурного життя та притягати молодь до індивідуальної і спільнотної праці в школі, в домі й середовищі” [7: 55–56].

Окремих учених цікавили психологічні аспекти формування знань, умінь та навичок технічної творчості у різні вікові періоди розвитку дитини.

П. Біланюк, досліджуючи пізнавальну сферу особистості дитини, звертав увагу на те, що ще у дошкільному віці (віковій особливості) дитина проявляє цікавість до моделювання технічних об'єктів. „Дитяча уява, – пише він, – дозволяє пускати по морю кораблі, якими в її уяві є коробочки із сірників” [3: 132]. А на 7 році життя дитина починає „цікавитися конструкцією” та різноманітними машинами [2: 11]. На думку автора, важливу роль у формуванні пізнавальної сфери дитини відіграє такий вид пізнавальної діяльності, як ігри та забави [2: 12].

Я. Ярема вважав, що дитина віком 8–9 років прагне відігравати у житті якусь визначну роль. У неї прокидається нахил до ручних практичних занять і зароджується бажання до певних видів професійної діяльності. Вона хоче бути „моряком, летуном, відкривачем” та ін. [23: 21].

На думку Т. Андруховича, ручні роботи було введено в народні школи з метою полегшення виховної праці над розвитком душі дитини. Практичні заняття дитині необхідні тому, що приблизно до 12 років вона ще не може думати інтенсивно, і їй треба дати можливість подумати конкретно, „бо вона при праці обсервує дану річ докладно, призадумується над подробицями і зміцнює поняття досконало. ... Творче, отже, незалежне напруження думки дитини при праці ... – це єдине і найважливіше завдання навчання ручних робіт” [1: 2].

На IV загальному з'їзді учителів ручних робіт та рисунків (Львів, 1930 р.) П. Поліхт, опираючись на психологічні основи розвитку здібностей дитини до рисування і конструювання та підкріплюючи сказане демонструванням експонатів та рисунків, обґрунтував необхідність навчання рисунків і ручних робіт у нижчих відділах народної (початкової – О. К.) школи [40: 122–123].

У післявоєнних публікаціях науковці все більше торкаються проблеми використання досягнень психології у системі підготовки молоді до професійної діяльності.

У контексті даного дослідження особливої уваги заслуговують праці Я. Яреми та В. Метельського.

Цікаво, що характеристика українського народу, дана Я. Яремою, багато в чому пояснює недостатню увагу до технічної творчості з боку пересічного українця. Науковець визначає низку прикмет, які вказують на односторонньо-інтроверсійну спрямованість особистості українця, а саме:

- прагнення до ідеалу моральної доброти й краси та підхід до всього під кутом зору його моральної вартості (моралізм);
- протиінтелектуальна постава (поза); скептицизм щодо сили інтелекту та цінності його обсягів;
- недооцінювання зовнішньої культури (техніки, економіки, освіти, суспільно-політичної організації) та активності;
- релігійність, високий загальний рівень внутрішньої культури (гуманність, чутлива добродушність), естетизм;
- погляд на всі зовнішні цінності світу під кутом вічності;
- нахил до спокійного хліборобського життя в простих сільських обставинах, небажання бездушної строго ділової атмосфери міста і механічно-фабричних родів праці, більше зацікавлення гуманістичним, особистим світом, ніж речовим і технічним [24: 85].

Однією з причин такого стану речей Я. Ярема вважає вплив таких зовнішніх чинників, як: одностайність краєвиду (степ, рівнина); урожайна земля, яка не вимагала підприємливості; відсутність моря [24: 88].

На протипагу українцям він ставить американців, які прямують до сили і багатства, до вдосконалення зовнішнього життя і продукції за допомогою науки й техніки [24: 21].

У книзі „Психографія в школі: Зразок психографічної схеми з коментарем” Я. Ярема, обґрунтувавши необхідність вивчення індивідуальних особливостей учнів, запропонував свій варіант психограми, у якому серед інших був пункт „Спосіб праці”. У цьому пункті

пропонувалося дати відповіді на такі запитання: а) як підходить учень до нового завдання (самостійно, шукає допомоги та ін.)?; б) як тримається під час праці (на початку й далі)? Працює скоро, ґрунтовно і витримано?; в) як виявляє ручну вправність та в якому напрямку (в писанні, малюванні, моделюванні і т. д.)? Виявляє нахил до духовної праці, ручної?; г) як виявляє нахил до механізації в праці?; д) чи для досягнення найкращих успіхів у праці потребує особливої спонуки, чи вистачає власний внутрішній імпульс?" [20: 40–41].

Приблизно у такому ж напрямку проводив дослідження і В. Метельський. У різних місцевостях західноукраїнських земель (Золочів, Бережани, Ходорів, Рогатин, Станіслав, Коломия) він за допомогою тестування робить спробу „... пізнати розвиткові закони української дитини, щоб до цього пристосувати навчання”. На його думку, це необхідно тому, що „нові ділянки праці вимагають різних типів психічних структур”.

Результати тестування показали, що „підставові психічні функції в різних місцевостях є різні” [9: 204]. Про це свідчить подана у таблиці 1 порівняльна характеристика психічних функцій учнів VII класу народної школи в Золочеві та учнів VII класу пересічної народної школи [8: 142].

Таблиця 1.

Психічні функції дитини	Народна школа в Золочеві	Пересічна народна школа	Різниця
Звичайна увага	18,5	19,0	-0,5
Поємність пам'яті слів	12,5	13,0	-0,5
Скорість механічної праці	8,5	8,2	+ 0,3
Вірність пам'яті слів	90,0	95,0	-5,0
Докладність механічної праці	96,0	95,0	+ 1,0
Мовна уява	6,4	4,5	+ 1,9
Абстрактне думання	21,0	17,0	+ 4,0
Площева уява	6,9	6,9	0
Технічний хист	5,9	4,8	+ 1,1

Однією з перших серед українців звернула увагу на необхідність професійної орієнтації молоді М. Омельченко. Свої дослідження і психологічні поради щодо вибору професії вона опублікувала у праці „Вибір фаху” (Прага, 1925 рік) [10].

На Першому конгресі українських інженерів (Львів, 1932 р.) інженер С. Чижович у доповіді на тему „Наші найближчі завдання на полі психотехніки” вносить пропозиції щодо створення української психотехнічної поради для вибору фаху [11: 28].

4 лютого 1932 року при Головній управі товариства „Рідна школа” як виховно-наукову комісію засновано українську „Психотехнічну раду для вибору звання” (до цього в Галичині вже були дві ради: єврейська і польська) [19: 132]. У 1934–1935 шкільному році психотехнічна секція ради провела понад 5000 психотехнічних дослідів над учнями 5–7 класів народних шкіл „Рідної школи”. За результатами складено метричні шкали [21: 179]. Перший Український Педагогічний конгрес постановив збільшити число психотехніків ради для того, щоб вони виїжджали у провінцію й проводили там психотехнічні досліді [14: 245].

Основним завданням фахової секції ради на самому початку діяльності був доцільний розподіл української молоді відповідно до перевірених її психічних і фізичних здатностей по фахових школах [22: 59]. У фахових школах з технічним напрямком учні повинні були володіти такими психофізичними якостями: винахідливість, почуття доцільності (усвідомлюваності), вникливість, докладність, систематичність, вміння поводитися з людьми, присутність духу (холоднокровність), організаційні якості [31: 147].

Галицькі педагоги активно опрацьовували фахову літературу, в якій висвітлювався передовий досвід науковців з інших країв Австро-Угорської імперії (до 1914 року) та з-за кордону щодо даної проблематики.

Ще на початку ХХ століття О. Rühle (Рюле) вважав, що теоретичне навчання („напихання розуму знаннями“) є недостатнім для задоволення потреб дитини. Її навчання слід доповнити практичними заняттями, як того „вимагає біогенетичне право“ та вчить історія культури. Це необхідно для того, щоб творчий і формуючий потяг (імпульс) спрямував людину для досягнення нею вищих ступенів розвитку. На думку автора, вроджені творчі здібності властиві кожній дитині, і тому він вносить пропозицію сприяти наданню дитині можливості навчатися ручної праці. Тим більше, що ручна праця може бути використана в інтересах розвитку тіла та естетичного виховання, бо діяльність чуттів збуджує усвідомлення власного „Я“, відчуття власної сили, самостійність, а задоволення і радість „стають нерозлучними товаришами дитячого інтелекту“ [25: 855].

Dr. Grävell (Гревель) також вважав, що „мета школи повинна бути практичною“, а ідеалом школи повинно бути не одностороннє тренування розуму, а гармонійне тренування всіх сил душі [36: 278].

Досліджувалася проблема впливу науки спритності (ручної праці – О. К.) на стан учня і у педагогічних колах Англії. Зокрема П. Кокбурн зазначав, що всі „влади виховачі“ визнали за необхідність навчання науки спритності, впродовж всієї тривалості навчання, бо активність м'язів спричинює до розвитку розуму, а рука є найважливішим знаряддям людської діяльності. Крім того, наука спритності є необхідною для розвитку сили абстрактного мислення [30: 643–644]. А Тедд у книзі “Нові методи в навчанні”, виданій у Лондоні в 1901 році, стверджував, що у вихованні дитини розумовий розвиток повинен іти в парі з розвитком фізичним і естетичним. На його думку, для цього необхідно:

- 1) „оздібнювати дитину до контролювання мозку, ока і руки;
- 2) через повторювання деяких вправ виобразувати не зручні м'язові рухи, а виробити легкість, пропорцію, докладність та ніжність в роботі;
- 3) до роботи вживати всіляких матеріалів, як паперу, дерева, глини, щоб дитина набрала здібності довершувати своїх помислів у всіляких формах;
- 4) заохочувати, щоб творили самостійно” [4: 177].

Виступаючи на VIII Міжнародному психотехнічному конгресі у Празі, доктор Горейші у рефераті “Психологія практичних вправ у середній школі” вказав на мотиви, які спонукають дітей до практичних вправ із хімії, фізики та біології. На його думку, це:

- „поривання до активності, до праці; бажання дітей випробувати свої сили”;
- „цікавість учня (учениці) до нового способу праці”;
- „принадність наблизитися до вищої наукової праці”;
- „надія, що практичні вправи полегшать йому теоретичне студіювання предмета, та навчать його того, що придасться йому в житті”.

Серед причин втрати інтересу учнів до практичних вправ він виділив: недостатнє устаткування лабораторій і кабінетів, недостаток матеріалів і приладів, невідповідний час для практичних вправ [17: 56–57].

Основоположник однієї з педагогічних систем, які були спрямовані на реформу шкільництва, Д. Дьюї, вважав, що потрібним є тільки продуктивне навчання, яке має життєву, практичну цінність.

Він наголошував, що опанування природи людиною є можливим завдяки її психологічній структурі, зокрема інстинктам, які до неї повертаються. Д. Дьюї виділив низку інстинктів, що активізують людину:

- 1) маніпуляції – (конструкції і т.д.) – інстинкт діяльності практичної;
- 2) експресії – інстинкт діяльності мистецької;
- 3) колаборації – інстинкт співробітництва;
- 4) пізнавального спостереження – інстинкт дослідження під впливом цікавості, бажання пізнання.

На його думку, з інстинктів випливає зацікавленість, яка викликає увагу, зміцнює уяву та пам'ять, робить можливим правильну думку, висновок тощо [38: 164]. Тому, для того, щоб дати „вихід” інстинктам дитини, необхідно, щоб навчання у школі опиралося на основи самостійної праці дитини. „Нехай таким чином дитина маніпулює, конструює, колекціонує, наслідує, грається і т.д. – а тим самим непомітно вчиться” [38: 179].

Швейцарський психолог-педагог Е. Клапаред вважав, що праця має велике моральне значення, бо „в ній воля постійно опановує зусилля дитини для опрацювання реального матеріалу” [15: 134].

Л. Гурліт, який написав книгу „Творче виховання” [5: 295] зазначав, що виховання через працю є вихованням волі й активної творчості, воно соціалізує дитину, готує до громадської гуртової праці [15: 135].

Представник експериментальної педагогіки В. Лай під психологічним кутом зору надавав праці дітей „виховуюче волю і характер” значення. Він був прихильником продуктивної праці і висловлював думку про те, що за час навчання у школі необхідно готувати свідомих робітників, озброєних науковими технічними знаннями [15: 136–137].

Доктор А. Förtsch (Фйорч) з Вєни розділяв дітей за виконанням робіт на три типи:

- тип естетичний – діти, які творять на основі синтезу як результату зорового спостереження і внутрішніх переживань. Дуже вразливий тип, неохоче користується технічним рисунком, йому достатньо лише поверхневого ескізу. Він свій об'єкт праці не розраховує, не міряє, а чує;
- тип технічний – дитина працює під впливом потреби (необхідності) експериментування і конструювання. Крім спритності у володінні інструментом їй притаманна винахідливість. Тип технічний неохоче пише і малює. Цікавиться машинами різного роду, насамперед засобами пересування, сучасними досягненнями і винаходами в галузі техніки (наприклад, аероплани, ракети і т. д.). Охоче послуговується технічним рисунком. Під час роботи завжди готовий до зміни чи корекції проекту, якщо бачить можливість покращення або ширшого використання своєї праці. Працює самостійно і мало цікавиться тим, що діється навколо.

Окрема група цього типу любить копіювати, перерисовувати, обмірювати, порівнювати, докладно виконувати і відтворювати певні предмети.

Автор підкреслює, що постулати Кершенштайнера – виховання через працю – відповідають саме технічному типові.

Тип естетично-технічний: містить у собі риси, які характеризують два попередні типи.

Однак, на думку А. Фйорча, не можна всю молодь, що працює в шкільних майстернях, розмістити лише за цими трьома категоріями. Як і в кожній типології, тут слід розрізняти молодь активну і пасивну; незрілу і дуже розвинуту [27: 118–119].

У чеському часописі „Pedagogické rozhledy” була видрукувана стаття К. Герфорта „Ручна праця та її значення у вихованні розумово відсталої дитини” [32: 207].

На окрему увагу заслуговують і праці науковців щодо даної проблематики зі Східної (Радянської) України.

Так, у 1913 році журнал „Світло” опублікував „Проект української школи”, підготовлений Я. Чепігою [18: 143], у якому значне місце відводилося ручній праці дітей, що (як зазначають дослідники) є свідченням впливу ідей Г. Кершенштайнера щодо організації шкільної освіти. Автор проекту вважав, що ручна праця розвиває „зручність, творчість, самодіяльність і комбінуючу здібність”, а її завданням є поєднання фізичної праці з розумовою [18: 145].

Софія Русова також вважала, що „ручна праця повинна бути тісно пов'язана з інтелектуальністю й виростати з психологічних основ виховання, тільки у такому випадку вона дасть чимало корисного, виховає вільних творчо-натхненних робітників” [16: 102]. За даними її досліджень, перша праця дітей наймолодшого віку (3–4 роки) виявляється в самостійній координації усяких рухів. Так, діти „... становлять стільці, улаштовуючи

фантастичний пароплав або потяг” [16: 84]. Крім того, „маленькі діти (4 літ) можуть вирізувати деякі копії з різних речей ... . Ця праця має не тільки самостійне значіння, а й еднається дуже зручно з іншими. Вона додає краси, життя ріжним виробам, напр., ... на човні вирізаному з кори весело вибілюють вітрила з білого паперу” [16: 90–91].

Вибір напрямку ігрової діяльності дітей, на думку С. Русової, залежить від „ріжного індивідуального смаку і нахилу дітей – хто до звірят і тварин, хто до аеропланів” [16: 81].

Аналіз опрацьованих джерел дозволяє стверджувати, що передові педагоги Галичини першої третини ХХ століття, досліджуючи психо-фізіологічні проблеми практичних занять (і зокрема технічної творчості) дітей та молоді, ставили перед собою завдання зробити навчальний процес в освітніх закладах дійсно розвиваючим, щоб давати учням не лише готові знання, але й навчити їх творчо вирішувати поставлені перед ними практичні завдання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрухович Т. Ручна праця в вихованню. – Львів, 1923. – 67 с.
2. Біланюк П. Значіння дитинства в життю людини // Рідна школа. – 1938. – Ч. 1. – С. 10–12.
3. Біланюк П. Що цікавить дитину в її дитинстві та молодості // Рідна школа. – 1938. – Ч. 8. – С. 131–132.
4. В.Г.Д. Із заграничної літератури // Учитель. – 1902. – Ч. 12. – С. 177–181.
5. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.). – Київ, 1996. – 360 с.
6. Залужний В. Найновіший напрям в методі подавання науки рисунків у народних школах // Учитель. – 1908. – Ч. 13-14. – С. 194-203.
7. Когут Т. Практичні праці в світлі нових програмів // Учительське слово. – 1934. – Ч. 9. – С. 55–59.
8. Метельський В. Аналіз психічних здатностей і теперішні вимоги життя // Шлях виховання й навчання. – 1935. – Ч. 3. – С. 137–144.
9. Метельський В. Спроба психічної характеристики української дитини // Перший Український Педагогічний Конгрес 1935. – Львів, 1938. – С. 202–204.
10. Омельченко М. Вибір фаху. – Прага, 1925. – 37 с.
11. Перший конгрес українських інженерів у Львові 1932. – Львів, 1932. – 74 с.
12. Петрів Д. Реалізація наукових програмів. Теорія виховання й навчання // Шлях виховання й навчання. – 1933. – Кн. 4. – С. 113–139.
13. Про виховане тілесне // Учитель. – 1903. – Ч. 10. – С. 151–154.
14. Резолюції і постанови Першого Українського Педагогічного Конгресу // Перший Український Педагогічний Конгрес 1935. – Львів, 1938. – С. 236–249.
15. Русова С. Сучасні течії в новій педагогіці. Теорія виховання й навчання // Шлях виховання й навчання. – 1932. – Кн. 3. – С. 129–139.
16. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
17. Сірополко С. Шкільна секція VIII-го Міжнародного Психотехнічного Конгресу в Празі // Шлях виховання й навчання. – 1935. – Ч. 1. – С. 56–58.
18. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення: Навчально-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
19. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772 – 1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1994. – 143 с.
20. Трудова політехнічна школа: міфи і реальність (1917–1941 рр.) / Д. О. Тхоржевський, А. В. Вихрущ, В. М. Кухарський та ін.; Під. ред. Д. О. Тхоржевського, А. В. Вихруща. – К.: ТПШ, 1994. – 135 с.
21. Українська Порадня для вибору звання в 1934–35 шкільному році // Шлях виховання й навчання. – 1935. – Ч. 3. – С. 179–180.
22. Юцишин І. Українська Порадня для вибору звання у Львові // Шлях виховання й навчання. – 1933. – Ч. 1. – С. 58–60.
23. Ярема Я. Вік буяння // Рідна школа. – 1937. – Ч. 2. – С. 20–22.
24. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах // Перший Український Педагогічний Конгрес 1935. – Львів, 1938. – С. 16–88.
25. Barewicz W. Przegląd literatury pedagogicznej // Muzeum. – 1905. – Z. 8. – S. 852–862.
26. Czyżycki W., Huber I. Jak wykonać samemu pomoce naukowe? / Pod red. W. Przanowskiego. – Warszawa. 1928 – 76 s.

27. Die Gestaltende hand // Praca Ręczna w szkole. – 1934. – № 1–2. – S. 117–120.
28. Koło Złoczowskie / Sprawy z posiedzeń Kół / Sprawy Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych (TNSW) // Muzeum. – 1907. – Tom I. – S. 135–139.
29. Koło Żywieckie / Sprawy z posiedzeń Kół / Sprawy TNSW // Muzeum. – 1911. – Tom I. – S. 21–23.
30. M. M. Z Tow. Naucz. Angielskich // Muzeum. – 1908. – Tom II. – Z. 5. – S. 642–645.
31. Materiały do organizacji szkolnictwa zawodowego. – Lwów: Ministerstwo W.R. i O.P. – 1076 s.
32. Pedagogické rozhledy // Muzeum. – 1911. – Tom I. – Z. 2. – S. 206–208.
33. Piasecki E. Hygiena pracy ręcznej w szkole // Muzeum. – 1911. – Tom III. (Dodatek 7.) – S. 31–36.
34. Przanowski W. Dla czego i jak należy uczyć robót ręcznych w szkołach ogólnokształcących // Praca ręczna w szkole. – 1928. – №1. – S. 3–22.
35. Przyłuski J. Odrodzenie młodzieży przez roboty ręczne (slöjd).-Warszawa, 1903. – 52 s.
36. S. Z. Grävell Dr., Zwölf Leitsätze zur Reform der höheren Schulen // Muzeum. – 1905. – Z. 3. – S. 276–278.
37. Sprawozdanie z XX Walnego Zgromadzenia TNSW // Muzeum. – 1904. – 84 s.
38. Taubenszlag R. Ujecie krytyczne zasad szkoły pracy Johna Dewey'a // Muzeum. – 1929. – Z. 3. – S. 162–183.
39. Wiadomości bibliograficzne // Muzeum. – 1911. – Tom I. – Z. 2. – S. 227–228.
40. IV Walny zjazd członków i sympatyków sekcji nauczycieli robót ręcznych i rysunków zw. Polskiego naucz. szk. pow. // Praca Ręczna w szkole. – 1930. – № 3–4. – S. 122–124.

УДК 378.1

Кравченко Т.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена актуальній проблемі статевого виховання школярів. Автором розглянуто основні теоретичні положення статевого виховання підрастаючого покоління в контексті вітчизняної педагогічної науки другої половини ХХ століття.

The article is represents a problem of sexual education of schoolmates. The author is devoted the basically theoretic aspects of sexual education in the pedagogic of second half XX century.

Протягом тривалого часу вітчизняна педагогіка мала “позастатевий” характер: у виховному процесі школи особливості психосексуального розвитку дитини не бралися до уваги, а самі школярі отримували елементарну інформацію гігієнічного характеру.

З кінця 50-х років ХХ століття педагогічна наука повертається до вивчення теоретичних питань статевого виховання школярів і намагається віднайти ефективні шляхи реалізації його завдань у межах сім’ї та школи.

Причиною такого перегляду наукових позицій у педагогіці став період “відлиги”, яка, на думку академіка О.Сухомлинської, “викликала до життя часткову демократизацію різних аспектів радянського суспільства... надала могутнього стимулу творчій інтелігенції для розвитку ідей, що відштовхувалися від особистісного вибору, власних інтересів і потреб” [8: 62].

Метою даної публікації є дослідження та узагальнення теоретичних положень статевого виховання школярів указанного періоду.

На початку 60-х років ХХ століття виходять у світ численні праці статевої проблематики.

Так, Т.Атаров у книзі “Питання статевого виховання” (1959) зазначає, що завдання педагогічної громадськості щодо статевого виховання дітей та молоді на сучасному етапі полягає у тому, “щоб порушити нейтралітет і “змову мовчання” у цьому серйозному